دو نکته دربارهٔ علامه امینی ـ محسن صادقی
فصلنامهٔ تخصّصی مطالعات قرآن و حدیث **سفینه**
سال دهم، شمارهٔ ۳۸ «ویژهٔ علامه امینی»، بهار ۱۳۹۲، ص ۱۳۷ ـ ۱۴۳

[Downloaded from mail.safinahmagazine.ir on 2026-11-19]

[DOR: 20.1001.1.17350689.1392.10.38.10.2]

دو نکته دربارهٔ علامه امینی

محسن صادقی*

چکیده: نگارنده در این گفتار، دو نکتهٔ نو یافته انتشار داده که در پژوهش‌های مربوط به علامه امینی به کار می‌آید: یادداشت هایی از استاد محقق سید عبدالعزیز طباطبایی یزدی در استدراک *شهداء الفضیلة* نوشته علامه امینی، و اجازه روایی علامه امینی به دکتر حسین علی محفوظ.

کلید واژه‌ها: شهداء الفضیلة (کتاب) ـ استدراک / طباطبایی یزدی، سید عبدالعزیز ـ یادداشت پژوهشی / امینی، عبدالحسین ـ اجازات روایی / محفوظ، حسین علی ـ اجازه روایی از علامه امینی.

مقدمه

درباره علامه امینی، از زمان حیات آن فقید تاکنون بسیار گفته‌اند. ولی هنوز ناگفته‌های فراوان باقی مانده است که به پژوهش و نشر نیاز دارد.

این ناگفته‌ها در دل کتابخانه‌ها نهفته است و از اسنادی به دست می‌آید که از

---

*. پژوهشگر، حوزه علمیه قم

دانشوران مرتبط با علامه امینی بر جای مانده است.

در این فرصت، دو نکتهٔ نو یافته منتشر می‌شود:

اول ـ چند یادداشت کوتاه و مختصر از محقق فقید علامه سید عبدالعزیز طباطبایی در استدراک کتاب *شهداء الفضیلة* که آن فقید، در نسخهٔ شخصی خود نوشته است و برای نخستین بار منتشر می‌شود. البته محقق طباطبایی قصد نوشتن کتابی تفصیلی در این مورد نداشته، وگرنه با گسترهٔ پژوهشیِ او، انتظار نوشتاری دیگر می‌توانستیم داشت. باید دانست که آیت الله سید شهاب الدین مرعشی نجفی نیز یادداشت هایی در استدراک این کتاب نوشته که در مجموعهٔ (گنجینهٔ شهاب ج ۱ ص ۱۵۵-۱۸۹) (قم: کتابخانه آیت الله مرعشی، ۱۳۸۳ شمسی) منتشر شده است.

روشن است که باب استدراک بر این کتاب مرجع ابتکاری همچنان گشوده است و به این یادداشت‌ها محدود نمی‌شود. توضیح مهم در مورد کتاب *شهداء الفضیلة* این است که از همان آغاز انتشار، بنای علامه امینی بر مستدرک نویسی آن بوده است.

مرحوم شیخ آقا بزرگ تهرانی در نامه‌ای خطاب به مرحوم آیت الله مرعشی می‌نویسد:

"از شهدای علما، از قرن رابع تا اول قرن رابع عشر، هر کسی را شما پیدا کردید، فقط اسم و مورد ترجمهٔ او را معیّن فرمایید تا مؤلف *شهداء* [*الفضیلة*] با ممنونیت، تذییل و استدراک کند" (نامه‌های ناموران، ص ۳۱).

همچنین در نامه‌ای دیگر به تاریخ ۱۰ شوال ۱۳۵۷ قمری می‌نویسد:

"از شهدای علمای اثنا عشریه، از قرن رابع الی آخر قرن سیزدهم که قضیهٔ شهادت آنها در یک کتابی دیده شده باشد، مرقوم دارید. اسم آن کتاب و محلّ وجود آن را، تا فحص شود و اطمینان حاصل شود، نه مجرّد آنکه بگویند حاج میرزا حسین خلیلی را در طهران کسی آمد به توسط بعض خواص او را مسموم کرد،

[Downloaded from mail.safinahmagazine.ir on 2026-11-19]
[DOR: 20.1001.1.17350689.1392.10.38.10.2]

یا آنکه آخوند ملا کاظم [خراسانی] را مشروطه بعث کردند که مسموم شد، و هکذا، یا آنکه در ترجمه کسی نوشته شده باشد فلان الشهید، زیرا که چه بسا تصحیف شده، باید "الشهیر" بنویسد، "الشهید" نوشته، و امثال ذلک. غرض آنکه حال که شما زحمت می‌کشید، قِسمی باشد که هدر نرود... و امّا حکیم عبدالله تبریزی طبیب، از موضوع علما خارج و در ملک اطباء معروف به طبّ و شغل وکار او بوده، نمی‌شود به مجرّد علمیت او در صنف شهید اول و ثانی و اضرابهم داخل شود. بعد از چند قرن طایفه او تا الیوم، حکیم اف معروفند نه عالم اف، ملا اف" (نامه‌های ناموران، ص ۳۴).

دوم ـ اجازه روایی علامه امینی به دکتر حسین علی محفوظ، پژوهشگر معاصر عراقی* که به سال ۱۳۶۶ قمری صادر شده است. علامه شیخ عبدالحسین امینی تبریزی از آیات عظام سیّد ابوالحسن اصفهانی، شیخ محمّد حسین اصفهانی (مشهور به کمپانی)، شیخ محمّد حسین کاشف العطاء، میرزا علی آقاشیرازی، شیخ عبدالکریم حائری یزدی اجازهٔ اجتهاد گرفت و از بسیاری علما اجازهٔ روایت اخذ کرد[1]. از جمله حضرات آیات: سیّد ابوالحسن اصفهانی (م ۱۳۶۵ ق)، میرزا علی آقای شیرازی فرزند میرزای شیرازی (م ۱۳۵۵ ق)، شیخ علی‌اصغر ملکی تبریزی، حاج آقا حسین قمی (م ۱۳۶۶ ق)، شیخ محمّد علی اردوبادی، شیخ علی‌بن ابراهیم قمی، (*الغدیر*، چاپ مرکز الغدیر، جلد صفر، ص ۲۰). حاج شیخ عباس قمی (م ۱۳۵۹ ق)[2]، دو اجازه از شیخ آقابزرگ تهرانی (م ۱۳۸۹ ق)[3]، میرزا محمّد عسکری

---

*. شرح حال میسوط دکتر حسین علی محفوظ در سفینه شماره ۲۱ آمده است.

۱. امین شریعت، رسالة **الحجة الأمینی** نوشتهٔ علامه سیّد محمّد صادق بحرالعلوم، ص ۸۸، به نوشتهٔ مقدمه *الغدیر*، چاپ مرکز الغدیر (ج صفر، ص ۱۹) علامه امینی به جز علمای پیش گفته، از مرحوم میرزا علی شیرازی و میرزا حسین نائینی هم اجازهٔ اجتهاد داشته است.

۲. نک: اجازهٔ علامه امینی به دکتر حسین علی محفوظ در ادامهٔ همین مقاله.

[Downloaded from mail.safinahmagazine.ir on 2026-11-19]

[DOR: 20.1001.1.17350689.1392.10.38.10.2]

تهرانی[۴]، میرزا یحیی امام جمعه خویی (م ۱۳۶۴ ق)[۵].

به نوشتهٔ مرحوم سیّد صادق بحرالعلوم متن بسیاری از این اجازات به خط مجیزین در اختیار فرزند علامه امینی [مرحوم] شیخ رضا امینی بوده است[۶]. شایان ذکر است که پی‌گیری نگارنده در مورد تهیهٔ تصویری از این اجازات به جایی نرسیده، امیدواریم روزی این اجازات در دسترس عموم پژوهشگران قرار گیرد.

امّا در مورد اجازاتی که مرحوم علامه امینی برای دیگران صادر کرده‌اند، اطلاع چندانی نداریم به جز یک اجازه که ایشان به مرحوم دکتر حسین علی محفوظ داده‌اند. این اجازه در اجازات العلامه الدکتور حسین علی محفوظ (م ۱۴۳۰ ق) به قلم عبدالکریم الدباغ تکثیر شده است.

* * *

نکته اول ـ استدراک محقق طباطبایی بر شهداء الفضیلة

۱. فخرالدین احمد ابن الخواجه نصیرالدین الطوسی. ترجم له شیخنا العلامة الرازی فی اعلام القرن السابع (ص ۱۲) و ترجم له ابن الفوطی فی تلخیص مجمع الآداب. (ج ۴، ق ۳، ص ۱۰۲، رقم ۱۹۷۶)

---

۳. برای اطلاع از متن اجازه نک: *شیخ آقابزرگ تهرانی*، به کوشش علی‌اکبر صفری (چاپ اول: قم، مؤسسه کتاب‌شناسی شیعه، ۱۳۹۰)، ص ۴۱۹.

۴. این اجازه از سوی میرزا محمّد عسکری (م ۱۳۷۱ ق) برای علامه محمّد علی اردوبادی (م ۱۳۷۹ ق) و ملا علی واعظ خیابانی تبریزی (م ۱۳۶۷ ق) و علامه شیخ عبدالحسین امینی تبریزی (م ۱۳۹۰ ق) صادر شده است. متن این اجازه در مجلهٔ **کتاب شیعه** (دو فصلنامه مؤسسه کتاب‌شناسی شیعه)، ش ۲، ش ۱، بهار و تابستان ۱۳۹۰)، ص ۲۳۳ ـ ۲۴۰ چاپ شده است.

۵. اصل این اجازه در کتابخانهٔ آیة الله مرعشی (نسخه ش ۱۳۳۳/۴) وجود دارد و در مجلهٔ **سفینه** (ش ۱۴)، ص ۱۵۸ ـ ۱۶۱ بازنویسی شده است.

۶. امین شریعت، رسالهٔ **الحجة الأمینی** نوشتهٔ علامه سیّد محمّد صادق بحرالعلوم، ص ۸۸.

[Downloaded from mail.safinahmagazine.ir on 2026-11-19]
[DOR: 20.1001.1.17350689.1392.10.38.10.2]

و قال فی نهایة ترجمته: «قتل فی سیواس من بلاد الروم فی یوم الأحد حادی و عشرین ذی الحجة سنة ۷۰۰ و نقل إلی مراغه فدفن عند أخیه»

۲. تاج الدین محمّدبن نصر ابن صلایا، قتله هولاکو سنة ۶۵۶. (الوافی بالوفیات، ج ۵، ص ۱۲۸)

۳. الفقیه عمارة الیمنی المصلوب سنة ۵۶۹، ترجم له شیخنا رحمه الله فی شعراء الغدیر. (ج ۴، ص ۴۰۸)

۴. ابوالفضل ابن الخشّاب الحلبی رئیس الشیعة فی حلب، قتل سنة ۵۷۰. (الروضتین، ج ۱، ص ۲۳۴؛ اعلام النبلاء، تاریخ حلب، ج ۲، ص ۹۰)

۵. السیّد بدرالدین المجتبی بن أمیرة بن سیف النبی الجعفری، ذکره الشیخ منتجب الدین (رقم ۴۵۶).

۶. محمّد بن الفضل بن سنان العجلی القزوینی، المترجم فی *التدوین*.

۷. محمود بن ابراهیم بن محمّد الشیرازی نزیل دمشق قتل علی الرفض! فی جمادی الآخرة سنة ۷۶۶. (الدرر الکامنة، ج ۵، ص ۸۹، رقم ۴۷۳۹؛ اعلام الشیعة، ق ۸، ص ۲۰۹)

۸. الحسین بن الحسین بن جعفر بن الحسین بن علی بن محمّد الدیباج أبومحمّد. ترجم له الرافعی فی *التدوین* و قال: «شریف نبیل و کان جدّه جعفر أقام بقزوین و أعقب بها، و استشهد الحسن بباب قزوین سنة ۳۳۴ قتلته الاکراد».

۹. عرفة الطرابلسی ضربت عنقه فی جمادی الأولی سنة ۷۸۶. قال ابن حجر فی *ابناء الغمر* (ج ۱، ص ۳۱۱) عند الکلام علی قتل الشهید الأول محمّد بن مکّي الرافضی: «وضبت عنق رفیقه عرفه بطرابلس و کان علی معتقده».

۱۰. أبومحمّد ابن سنان الخفاجی الشاعر الحلبی، عبدالله بن محمّد بن سعید، ترجمته و قتله بالسّم فی *فوات الوفیات*، (ج ۲، ص ۲۲۰، رقم ۲۳۲).

۱۱. الشیخ علی الحیدری أول من هاجر من الشیعة إلی الدیار الهندیة رحل إلیها فی القرن الثامن و أقام بکنبایت من مدن گجرات، فأسلم علی یده خلق کثیر من أهل

[Downloaded from mail.safinahmagazine.ir on 2026-11-19]
[DOR: 20.1001.1.17350689.1392.10.38.10.2]

گجرات و تشیعوا، حکاه فی *ثقافة الهند* (ص ۲۱۷) عن *مجالس المؤمنین*، ثم حکی عن ابن بطوطه فی رحلته أنه قال: «بلغ محمد شاه تغلق أنّ الحیدري دعا للقاضي جلال الدین الذي خالف السلطان بمدینة کنبایه». و ذکر أیضا أنّه بایعه فأمر بقتله فقتلوه.

۱۲. ابن الأبّار أبو عبدالله محمد بن عبدالله القضاعی البلنسي، المقتول صبراً و ظلماً سنة ۶۵۸.

ترجم له الذهبی فی *سیر اعلام النبلا* (ج ۲۳، ص ۳۳۶).

نکته دوم ـ اجازه روایی علامه امینی به دکتر حسین‌علی محفوظ

بسم الله الرحمن الرحیم

سلامی و احترامی إلی الأخ الفاضل البارع، قرة عین الأدب، الشیخ حسین بن الشیخ علی بن الشیخ محمّد جواد آل محفوظ، وفقه الله تعالی لمرضاته.

و بعد ـ فکان من واجبی أن یصل إلیکم قبل ردح من الزمن، قبل أن یثنی أو یثلث کتابکم، غیر انّ اشتغالی بالأهمّ الذی یهمّنی و یهمّکم، عاقنی عن الجواب، لا تحقیراً بکم و بمقامکم و لا لسوء ظن علیک. و لم أجد نفسی مع ذلك وفق ما فی حسن ظنک بی (والإنسان علی نفسه بصیرة)، حتی ألبّی طلبتکم (إجازة الروایة). فإنی بعد حثّکم فی الطلب، و تأکید أخینا الصالح، الشیخ محمّد رضا الخالصی فی الأمر، أستخیر الله تعالی، و أوصیکم بالورع و التقوی و الإحتیاط التام فی الروایة، و التجنب عمّا یشینها، ویزری بها. و أجیزکم بالروایة عنی، عن مشایخی الأعلام، بطرقهم المتکثرة المتصلة بالإمام المعصوم (سلام الله علیه)، و هم جمع لا یستهان بعدّتهم، و فی مقدمتهم؛ آیة الله، الورع التقی الحجة، السیّد الحاج آغا حسین القمی

[Downloaded from mail.safinahmagazine.ir on 2026-11-19]
[DOR: 20.1001.1.17350689.1392.10.38.10.2]

(طیب الله رمسه). عن العلم الحجة، السید المرتضی الکشمیری، المتوفی سنة ۱۳۲۳ هـ عن السیّد مهدی القزوینی، المتوفی سنة ۱۳۰۰ هـ عن عمه السیّد محمّد باقر بن السیّد أحمد القزوینی، المتوفی سنّة ۱۲۴۶ هـ عن خاله السیّد محمّد مهدی بحرالعلوم، المتوفّی سنّة ۱۲۱۲ هـ بطرقه المبسوطة فی کتب الأصحاب.

حیلولة: و الشیخ العلم الورع الحجة الحاج الشیخ عباس القمی، صاحب التألیف القیمة. عن العیلم العلامة، شیخ الحدیث و الدرایة و الروایة، الحاج میرزا حسین النوری، عن الشیخ الأوحد، الشیخ مرتضی الانصاری، عن الشیخ الأکبر، الشیخ جعفرکاشف الغطاء، عن الاستاد الأکبر البهبهانی، عن والده المقدّس، المولی محمّد أکمل البهبهانی. عن الشیخ الفذ جمال الدین الخوانساری، عن شیخ المحدثین، شیخنا الشیخ محمدتقی المجلسی (قدس الله أرواحهم)، بطرقه المعلومة.

و أوصیکم آخراً بما وصیتکم أولاً،و الله ولی التوفیق. والسلام علیکم و رحمة الله و برکاته.

الأحقر عبدالحسین الأمینی

۴ ذیقعدة الحرام سنة ۱۳۶۶ هـ

[Downloaded from mail.safinahmagazine.ir on 2026-11-19]

[DOR: 20.1001.1.17350689.1392.10.38.10.2]